

Bánóczy Zsuzsa

VILT TIBOR REMETE SZENT PÁL SZOBRA

1940–47, haraszti mészkő, 2,6 m

Megbízó: Budapest Székesfőváros polgármestere

Tervezett helye: Gellérthegy, Sziklakápolna mellett

A cím alapján jogosan vetődik fel a kérdés, hogy Vilt Tibor és a Remete Szent Pál szobor miként került a konferencia programjába. A válasz egyszerű, Vilt szobra egyike a Gellérthegyre tervezett vagy ott megvalósult műalkotásoknak. Külön előadásban történő ismertetését a konferencia egyik témája, a helyszín mellett az is indokolja, hogy a szent ábrázolása igen ritka a magyar szobrászati anyagban, továbbá a vilti életmű művészettörténeti megítéléséhez is újabb adalékkal szolgál. A szobor története bepillantást nyújt a székesfővárosi tanács ügyintézése révén mind a háborús évek, mind a koalíciós korszak művészetpolitikájába.

A szobor sorsát eredeti dokumentumok segítségével a megbízástól a mű le szállításáig tudjuk nyomon követni, a kész szobor azonban elveszett.

Az első adatot a szoborra vonatkozóan a Budapest Galéria 1983-as kiállítási katalógusában¹ találtam, mely szerint Vilt 1937-ben készített egy bronz Remete Szent Pál-szobrot a Gellérthegyre, a Sziklakápolna elé, amelynek sorsa 1949 óta ismeretlen. Ez az információ szolgált kiindulópontul a szobor kutatásához, mely része Vilt egész életművére kiterjedő kutatómunkámnak.

Vilt Tibor, századunk magyar szobrászatának egyik legjelentősebb művésze, elsősorban expresszív majd konstruktív kispasztikai révén került a magyar művészettörténet modern szobrászati fejezetébe. Az örök kísérletező, stílusvilágában és anyaghasználatában változatos életművet felmutató szobrász monumentális, köztéri alkotásaival azonban keveset foglalkoztak, hisz a szakmai köztudat szerint ezek az életműben kevés számú, hosszan elhúzódó s végül számtalan kompromisszum árán létrejött művek nem mutatják a kispasztikáiban megmutatkozó kvalitást. A pályán elinduló szobrász Győr-gyárvárosi templom szentszobrairól² vagy a római ösztöndíjas, Ferenc József-díj nyertes³ alkotó OTI Kórház Rádiumos gyógyítás reliefséről,⁴ az érett művész neves művészettörténészek által a szocialista realizmus szimbólumaként is interpretált Tiszalöki Vízierőmű rohanó nőalakot ábrázoló Villám/Energia szobráról⁵ s az egyéni hangú konstruktív kispasztikák alkotójának – a közhivatallal viaskodó, azzal szemben vesztes szobrászának –

Pesterzsébeti Felszabadulás Emlékművéről⁶ a művészettörténeti értékelések már megszülettek, teljes köztéri munkássága azonban még nincs feldolgozva. Így ez a gellérthegyi szobor, köztéri szobrászata – s ezen belül vallási témájú művei – szempontjából is figyelemre méltó.

A Budapest Galéria Archívumában azonban semmilyen további adatot nem találtam a Remete Szent Pál szobor katalógustételének megerősítésére. Amennyiben elfogadjuk az 1937-es dátumot, akkor elvileg szerepelnie kellene a Medvey-féle könyvben,⁷ hisz azt 1939-ben adták ki, s az közli Viltnek 1937-ben a margitszigeti Palatinus strand előcsarnokába készített Nymphéas ivókútjának adatait. Vilt által készített Remete Szent Pál szobor azonban éppúgy nem található meg benne, mint a Rajnai-katalógus⁸ 7010. tétele alatt szereplő Ohmann Bélának tulajdonított, szintén 1937-es, bronz Remete Szent Pál szobor, amely állítólag a Gellért téren állt. Az MTA MKI Lexikongyűjteményének Vilt és Ohmann céduलाanyagában egyiküknél sem találtam a Gellérthegygel kapcsolatba hozható szobrot. Viltnél semmilyen adat sincs Remete Szent Pál szoborról, Ohmann viszont két Remete Szent Pál művet is készített, egyiket azonban Szegedre, másikat Pécsre. Tovább bonyolítja a dolgot, hogy Ohmann készített egy Szent Gellért szobrot is.⁹ A két művéssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy stílusukat architektonikus jellegük miatt a kritikusok rokon szelleműnek ítélték a harmincas években, emiatt felmerült bennem a gyanú, hogy talán az adatközlők összetévesztették a két alkotót. Számomra Vilt életműve a fontos, így nyitva hagytam az Ohmann Remete Szent Pál szobor-kérdést.

A Vilt által készített szoborra vonatkozó konkrét adatot a Művészettörténeti Intézet Fotótárában találtam meg, egy ott lévő fénykép formájában, amely egy Vilt műtermében tett látogatás¹⁰ során készült, s a Remete Szent Pál címet viseli. További adatokat szereztem a szoborról a Székesfehérvári Szent István Király Múzeumban. A Vilt által 1970 körül összeállított szoborlajstromban szerepel Remete Szent Pál 1:10-es arányú gipsz kúterve 1940-re datálva.¹¹ A kútervvel kapcsolatban el kell mondani, hogy Vilt 1940 decemberében a Műbarátok kiállításán bemutatott egy kútervet.¹² A múzeumban őrzött Vilt-fotók között pedig rábukkantam egy archív felvételre, mely a korábban fellelt Remete Szent Pál szoborról készült fotó eredetije lehet. A székesfehérvári fénykép hátoldalán szerepel a cím, egy 1943-as dátum, s az a megjegyzés, hogy a háború után elveszett. A fentiek alapján tehát bizonyos, hogy Vilt készített Remete Szent Pál szobortervet. A lajstrom azonban 1:10 arányú gipszről beszél a fotókon viszont egy 2 méternél nagyobb gipszmodell látható, tehát az 1940-es szoborterv a megvalósítás fázisába jutott 1943-ra, ha hihetünk a forrásoknak. A Budapest Galéria katalógusának 1937-es datálása ellenére úgy véltem, hogy a fenti Vilt-szoborterv s a gellérthegyi elveszett Remete Szent Pál szobor azonos lehet. Egy Remete Szent Pál szobor feltételezése a Gellérthegyen egyébként is indokolt, ha figyelembe vesszük, hogy a pálosok névadó szentje, továbbá a pálos rend XX. századi visszatelepedésének, megerős-

Vilt Tibor: Remete Szent Pál szobor (Archív fotó, MTA MKI Fényképtára)

sődésének egyik legnagyobb eseménye a Gellért rakparti új rendház 1934-es átadása, illetve korábban a Magyarország Nagyasszonyának tiszteletére 1926-ban felszentelt gellérthegyi Sziklakápolna átadása, amelyek önmagukban is komoly indokok arra nézve, hogy közvetlen közelükben felállítsanak egy szobrot névadó szentjükről. Az eddigi munka eredményeként most már biztosan állítható, hogy Vilt valóban dolgozott egy Remete Szent Pál szoborterven az 1940-es években, amelyet nagy valószínűséggel a Gellérthegyre szántak. Ki volt a megbízó, mi lett a szobortervből s valóban a Gellérthegyre készült-e? – ezek a kérdések továbbra is megválaszolatlanok voltak.

A Kutatóintézet Levéltári regesztagyűjteményének egy cédulája révén – melyre Kerny Terézia hívta fel figyelmemet – a Fővárosi Levéltárban¹³ megtaláltam a szoborterv ott megőrzött iratanyagát, ennek alapján rekonstruálható a szobor sorsa 1947-ig.

Remete Szent Pál szobrának terve a Székesfőváros részéről vetődött fel – a fővárosi lapok tudósításai szerint¹⁴ – több más magyar szent szobrával együtt. A szoborállítás gondolatának megszületését több, egysíjű hatásra vezethetjük vissza, melyek közül talán a legdöntőbb, hogy a Trianon utáni magyar politika számára kézenfekvő gondolat volt a magyar védőszenteknek szobrot állítani – a nemzetvallás szellemében¹⁵ –, melyek közé Szent Pál is tartozik.

A thébai születésű Remete Szent Pált Nagy Lajos sorolta az ország védőszentjei közé, kinek holttestét a Velencével 1381-ben kötött Torinói szerződés egyik pontja értelmében cserélték el a venetói származású Szent Gellért földi maradványaiért, s szállították először a budai vár kápolnájába, majd onnan Budaszentlőrincre, a XIV. század elején épített pálos kolostorba, ahol az ereklye számára külön kápolnát építettek a XIV. század végén. Az ereklyének s a hozzá kötődő csodáknak köszönhetően a kolostor folyamatosan gazdagodott, újabb és újabb királyi adományok révén is. A szent teste 1523-ban lett teljes, amikor a Prágában majd Karlsteinben őrzött fejét II. Lajos Szentlőrincre hozatta. 1526-ban azonban a törökök elől Szapolyai János trencsényi várába menekítették, ott azonban – a régebbi kutatások szerint – a vár leégésekor valószínűleg elpusztult. Fuhrmann 1732-es tudósítása szerint azonban a szent fejereklyéjét a bécsújhelyi pálos kolostorban látta vizitációja során Borkovich Márton pálos perjel későbbi kalocsai érsek.¹⁶ Remete Szent Pál holtteste számára 1484–88 között Dénes mester, pálos szerzetes művészi értékű vörösmárvány koporsót faragott, melynek oldalait a szent életéből vett jelenetek díszítették. A koporsó a szentlőrinci kolostor feldúlásakor elpusztult, két megmaradt töredékét ma a Budapest Történelmi Múzeum őrzi.¹⁷

Az ereklye körüli királyi szorgoskodás s egyben a XX. századi szoborállítási szándék hátterében ugyanazon okok állhatnak. Az első ok, hogy Nagy Lajos az ország védőszentjei közé sorolta, akinek ereklyéjével kapcsolatosan az évszázadok során számos csodát jegyeztek fel a krónikások.¹⁸ Második ok, hogy az egyetlen magyar alapítású (1250) szerzetesrendnek – a pálos, azaz

Szent Pál Első Remete Szerzetesei Rendjének – névadó szentje. A pálos rend XIV–XV. században a ferencesek mellett a legelterjedtebb rend volt, s jelentős szerepet töltött be 1786-ig, amikor II. József feloszlatta.¹⁹ A rend hazai visszatelepítésére folyamatos próbálkozások után csak e század elején került sor, s a rend igazából, mint arról már volt szó, a két világháború közötti magyar politika támogatása révén erősödött meg. E kultúrpolitikai támogatás egyik megnyilvánulása volt a szent szobrának felállítási terve is.

A szoborállítási szándék valórávását az a konkrét körülmény segítette elő, hogy a Szent Gellért Gyógyfürdő termálvíz-szükségletének biztosítására 1927-ben, a Kelenhegyi út sarkán mélyfúrást (II. számú) létesítettek, mely fölé 1939-ben egy kisebb kút építését határozták el.²⁰ A meginduló építkezéseket látva, Galambos Kálmán pálos perjel kérelmezte a székesfőváros polgármesterétől 1940-ben, hogy a Sziklatemplom közvetlen közelében felállítandó kút egészüljön ki egy művészi értékű Remete Szent Pál szoborral.²¹ Itt szeretnék visszautalni az 1937-es dátumra, illetve a feltételezett Ohmann-szoborra. A perjel kérelméből világosan kitűnik, hogy 1940-ben nem volt a Gellérthegyen Remete Szent Pál szobor, így mindkét szoborkatalógus adatot részben vagy egészben el kell vetni. Galambos perjel az indokok között leírta, hogy a hely adottságai révén kiválóan alkalmas Remete Szent Pál (†340) tiszteletére felállítandó szobor számára, mivel az a pálos védőszent kegytemploma és kolostora előtt található, továbbá hosszú szent életét (134 év) a remete egy barlangban töltötte, melyben forrás csordogált. Így a sziklakápolna alatti hőforráskút szobra közvetlen utalás lenne a szent életére. A kérelemben nem szerepel, de valószínűleg halálának 1600. évfordulója is – a kurzus kultúrpolitikája mellett – közrejátszhatott abban, hogy a polgármester a perjel kérését akceptálva engedélyezte a Budapest Székesfőváros Gyógyfürdői és Gyógyforrásai Központi Igazgatóság (Gyógyfürdők Igazgatósága) számára, hogy az 1939-ben, eredetileg engedélyezett egyszerű kút helyett a Remete Szent Pál kűttertvet valósítsák meg, melynek művészi kivételét a bemutatott és a pálos rend által elfogadhatónak tartott gipszminta alapján Vilt Tibor szobrászművészre bízta 1940. szeptember 3-án.²² Konkrét iratanyagot, adatot nem találtam arra vonatkozóan, hogy miért Vilt kapta a megbízást. Pályázati kiírásnak semmi nyoma sincs az iratanyagban, így valószínűleg közvetlen megbízásként kapta, amelyben szerepet játszhatott, hogy Vilt ekkorra már jó nevű szobrász volt, s több, kisebb-nagyobb publicitásban részesült egyházi és világi megbízást tudott háta mögött, mint pl. a Győr-gyárvárosi és a pasaréti templom, az OTI kórház, az albertfalvai templom, a diószegi úti tűzoltó laktanya vagy éppen a margitszigeti kerámia ivókút,²³ amely talán közvetlen szerepet játszott a megbízásban, ha figyelembe vesszük, hogy mindkét munka a Gyógyfürdő Igazgatóság számára készült. Egyházi megbízásai esetében nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a Wilt család egyik tagja, Wilt József, a XIX. században győri püspök²⁴ volt, valamint az sem, hogy Vilt mint egykori római ösztöndíjas számíthatott Gerevich Tibor támogatására is.

Annai bizonyos, hogy jóval a megbízás dátuma előtt, 1940 júliusában készítette el Vilt a kútterv gipszmintáját és költségvetését.²⁵ Ezen unalmas iratból tudjuk meg, hogy a művet első osztályú haraszti mészkőből tervezte kifaragni, s ugyanakkor vázlattervet, feles és teljes gipszmintát szándékozott készíteni. A 232.044./1940.-XI. számú szobormegbízási határozat mellékletei²⁶ alapján Vilt kapta a Gyógyfürdő Igazgatóságtól a szobor talapzatának művészi kivitelét is – első osztályú Balaton melléki köszörűkőből –, míg az építőmester Németh Emil volt. Ugyanúgy ebből az iratsomóból, az ott megőrződött 1941-es építési engedély kérelemhez²⁷ mellékelt helyszínrajzból derül ki, hogy a kútszobrot a Kelenhegyi út gellérthegyi oldala járdájának végére, a Szabadság híd felé nézve tervezte. A kérelem további melléklete a Remete Szent Pál kút alap- és metszetrajza, amelyekből jól látható, hogy a kút három részből állt volna. A II. sz. forrás aknájából, egy 3,2 méteres átmérőjű vízmedencéből s a kettő között állt volna maga a szent 2,3 méteres szoborra terméskőből kiképzett sziklákon, amelyek közül a kút vize feltört volna. A szobor előlnézeti rajzán földig érő öltözéket viselő, hosszú szakállú, üres jobb kezét teste mellett lógató – talán kompozíciós utalás a Szent Gellért-szobor ellentétes oldalon szereplő kartartására –, bal kezében madarat tartó férfi alakjának megformálása nem áll távol Vilt eddigi szent alakjaitól, bár az időpontilag ehhez közel eső művek, mint az Istenes Szent János (1937) vagy az albertfalvai Szent Mihály (1941) könnyed mozgású figurái szemben állnak e szoborterv statikusságával. Az 1941-es rajz egésze Vilt tervét a kortárs római iskolás művekhez köti inkább, mint saját műveivel.

A munkálatok előrehaladtával Gyógyfürdők Igazgatósága 1941. november 19-én kérelmezte az építési és felállítási engedélyt. Az építésügyi III. osztály azonban a fürdőbizottság véleményéhez kötötte az engedély megadását.²⁸ A kút felállításának ekkor még – az 1941. december 29-i határozatban²⁹ leírtak alapján – technikai akadályai voltak, mivel a forráskút munkálatai elhúzódtak, ez indokolhatja, hogy a Gyógyfürdők Igazgatósága csak fél év múlva 1942. július 2-án jelentette, hogy az üzemi választmány a helyszínen felállított sziluett modell bemutatása után egyetértett a Remete Szent Pál kútszobor felállításával, de egyben javasolták a szobor háttérét fákkal kiképezni, ily módon elválasztva azt a fürdőépület homlokzatától.³⁰ A kút ügye három hónap múlva 1942. október 19-én került a városrendezési és magánépítési szakbizottság ülésére.³¹ Eközben Vilt jelentősen előrehaladt a szobor munkálataival, 1942 januárjában nagyobb összeg került részére kifizetésre az elvégzett munkák és áremelkedések fejében.³² Az eredeti megbízás és költségvetés valamint a kifizetések összevetéséből adódóan leszállította a mű gipszmintáját, s 1942. október végén – Vilt szerint – a szobor faragása folyamatban volt,³³ és csak felállítása volt hátra. A későbbiek ismeretében nyugodtan állíthatjuk, hogy a kőbe faragásról tett jelentés Vilt részéről egyszerűen „művészi” túlzás volt a megbízó felé. Ennek az elkészült gipszszobornak fotóját szintén mellékelték az 1942. október 23-i 226.996/1942 XI. ü.o. sz. iratköteghez. A fényképen

szereplő mű, sőt maga a fotó is azonos a fehérvári és az intézeti fotótár felvételével, csupán a háttér lett kitakarva. A fotón látható művet szemlélve rövid kitérőt kell tenni a szobor sorsának ismertetésétől.

A korábbiakban említettük, hogy Remete Szent Pál ábrázolása a magyar művészetben nem túl gyakori téma, kivéve a fehér barátok rendjének művészi alkotásait. Az elmúlt századok során ugyanis szinte minden pálos templomban, kolostorban találhatóak voltak oltárok, oltárszobrok, stallumok, szószék-mellvédek, zárókövek, freskók, festmények illetve szentek életével vagy a pálos renddel kapcsolatos kódex- vagy metszetlapok, melyeken feltűnik a szent alakja vagy a szent életét elbeszélő jelenet. A fennmaradt és ismert emlékek száma viszont rendkívül kevés.³⁴ A pálos rend XX. századi megerősödésének köszönhetően megszorodtak a szenttel kapcsolatos ábrázolások, elég, ha csak a már említett Ohmann-alkotások mellett az új pálos kolostor gyóntató kápolnája Remete Szent Pál életének jeleneteit ábrázoló, Marsovszkyné Szirmay Lilla által készített művekre utalunk. További, a fővárosban látható ábrázolások voltak az Egyetemi templom Mária-születése oltárának, Remete Szent Pál oltárának és stallumának művei. A szent alakját – a IV. század végén Szent Jeromos által írt élettörténet alapján³⁵ – hagyományosan általában egy vagy két oroszlánnal, hollóval, mely kenyeret tart csőrében, barlangban vagy azt imitáló köves, sziklás háttér előtt, hosszú szakállal, vándorbottal és az ábrázolások túlnyomó többségében (a fennmaradt magyar anyagban jellemzően a XV. századtól kezdődően) pálmafaágból szőtt hosszú vagy rövid hánccruhában. Vilt szobra e jellegzetes, őt minden más hasonló attribútummal (madár, oroszlán) együtt ábrázolt szenttől egyértelműen megkülönböztető jegyet nélkülözi. A szobor másik különlegessége a holló-ábrázolás, amely – így kenyér nélkül, karon ülve, utóbbi kompozíciós szempontból kiváló megoldás – hagyományosan a szobrokon nem, reliefeken pedig szintén ritkán tűnik fel. Vilt részéről ez az ábrázolásmód összefügghet sajátos – tartalmi és formai – újító szándékával, amely szándék egyrészt szobrászatának egyik meghatározó eleme, másrészt a korabeli modern művészeti és egyházművészeti törekvéseket is jellemzi. Az ábrázolás szempontjából az sem lehet közömbös, hogy a Gellérthegy természeti környezetébe jobban illett a holló, amely madár egyben Mátyás király címerállata is, s ezáltal közvetlenebb utalás erősíti a szent alakjának magyar védőszent mivoltát. A hánccsöltözék hiányának két oka is lehet. Az első ok egész művészetéből levonható következtetésen nyugszik, történetesen, hogy Vilt mindig ódzkodott a naturalista elemektől, s így természetesen hagyta el a hánccsmotívumot. Számára – s a szoborterv elfogadásából adódóan a pálos rend számára is – a szakáll, holló, vándorbot és a sziklára állítás elégséges elem volt a szent egyértelmű meghatározásához. A másik ok szintén művészi szándéokra vezethető vissza. Az egész szobron csupán jelzésszerűen formálja meg a részletelemeket (haj, szakáll, öltözék, madár), saját korabeli stílusával összhangban egyneműsítve őket az alakkal. A szem, mély szemgödör jelzésével – amely egyébként Jankovics Szent Gellért-

szobrának is sajátja – tovább távolítja a szobrot az egykor élt valós embertől a csodatévő szent képzelt alakja felé, annak szellemi mivoltára téve a hangsúlyt. Remete Szent Pál Vilt megfogalmazásában szellemalak, nem földi jelenség. A szemlélődben felidézheti esetleg Csontváry Prédikáló szerzetesének vagy még inkább Fohászzkodó Üdvözítőjének expresszív, víziószerű alakját. Szobrászati anyagunkban szinte kuriózum ez az expresszív, szürreális jegyeket is hordozó mű. A harmincas évek gyakori szentábrázolásaitól pedig teljesen eltér. Újítani próbál, ahogy egész munkásságában, s így vallási tárgyú műveiben is. E mű esetében tettenérhetően a modern egyházművészet megteremtésének szándékával munkálkodik, amely szándék megvalósítása a római iskolának éppúgy célja volt, mint a kultúr kormányzatnak, de az e szándék révén keletkezett neoklasszicizáló szobrok és Vilt ezen műve homlokegyenest eltérő eredményre vezetnek, és semmiféle rokonságot nem mutatnak egymással. A fotón látható mű, bár világosan hordozza e szemléletet, stiláris szempontból jelentős eltéréseket mutat – ha jobban megszemléljük a fej, arc szinte expresszív szürreális jegyeit – a római iskolások klasszicizáló megfogalmazásaitól, sőt Vilt korábbi rajzától és köztéri műveitől is. Míg az alak, az öltözék és lábtartás szorosan kötődik korábbi, kisplasztikai műveikhez, szinte megismétli az Istenes Szent Jánost, addig az alak ilyen erőteljes megnyújtása – gótizálása, a vertikalitást fokozó lecsüngő ruhaujj, vándorbot, hosszúkás fej, szakáll révén – a karakterisztikus, de a vénség minden csúfágát hűen tükröző fej expresszív, szürreális megfogalmazása Vilt későbbi, jellemzően éppen e mű keletkezése utáni években megszülető kisplasztikáin lesz meghatározó elem. A hagyományos posztamens helyett az amorf sziklás talapzat megoldás pedig mind negyvenes években készült kisplasztikai művein visszatérő elem lesz, mind későbbi köztéri művein is találkozunk vele. A vándorbot-motívum – mely az 1941-es rajzon még hiányzik – feltűnik azon az expresszív kisplasztikán, melyet Pátzay Pál cikkének illusztrációjaként közöl a *Tér és Forma* 1942. 8. száma. Nem tartom kizártnak, hogy a Remete Szent Pál szoborhoz készült, mint annak egy szabadabb variációja, figyelembe véve az arc megformálását, a vándorbot alkalmazását. E kisplasztikát követően több hasonló drámai expresszív kisplasztikát, szoborrajzot (Városmajori templomhoz angyalterv, 1943 k.) készített, mint a *Támaszkodó* (1943.k.), a *Magány* (1944), de lírai reliefeket is, mint a *Körtánc* (1943). Úgy tűnik, hogy a Remete Szent Pál kútszobor megformálása kapcsán felvetődő művészi problémák Vilt esetében egy sor más mű keletkezését készítették elő.

E megbízásból készülő mű, amely a fotó tanúsága szerint stiláris és bizonyos fokú ikonográfiai szabadságot is kapott a megrendelőktől, a vilti életműben jelentős helyet tölt be, átmenetet képezve megbízásos monumentális művei és kisplasztikai között. A gipszszobor új hangként jelentkezett Vilt életművében, s megvalósulása esetén úgy vélem – megkockáztatva a történetietlenség bűnét – újat hozhatott volna a vallási témájú szobrászatban is. A szobor megformálása, mely távol kerül Vilt korábbi műveitől és a kor hiva-

talos szobrászatától egyaránt, bizonyos mértékű rokonságot mutat ugyanakkor a hegy másik oldalán álló Szent Gellért-szoborral, legalábbis az azonos elemek szerepeltetése a szent ábrázolásában – hosszú ruha, magányos alak, idős ember –, továbbá a szűkszavú utalás magára a személyre, számomra azt sugallják, hogy Vilt az új szobrán igyekezett a már fennálló művel összhangot teremteni, s nagyon is tudatában volt annak, hogy felállításra kerülő műve mindenképpen szoborpárja lesz a Gellért-szobornak. (A két szent között több azonosság is felfedezhető, mindkettő idegen származású, mindkettő magyar szent lett, mindkettő ereklyéje Magyarországon volt egy időben, sőt a két ereklyét egymásra cserélték ki, mindkettő élt remeteéletet, így nem csak a szoborhely az, amely összeköti őket.)

Térjünk vissza azonban a szobor történetének 1942-nél abbahagyott ismertetéséhez. Majdnem egy éven át húzódott a szobor felállítási – 1941 novemberében megkért, végül soha meg nem kapott – engedélye. Feltehetően a városrendezési szakbizottság 1942. októberi ülésének lehetett az a döntése, hogy 1942. november 6-ára hely kijelölési szemlét³⁶ hívjanak össze, amelyből arra lehet következtetni, hogy a homlokzattól fákkal elválasztott kútszobor megoldás helyett inkább új helyre való elhelyezésének gondolata vetődött fel, de ezzel kapcsolatosan nincs semmi adat az akkori iratok között, hogy ki részéről és miért. Egy későbbi, 1943-as levélből derül ki – melyet egy másik forrás alapján Tóth Zsigmond írt³⁷ –, hogy az eredetileg Bánlaky igazgató által tervezett kúta, szobor nélkül, máshova kívánják felállítani, mivel a szoborbizottság nem fogadta el az eredeti helyszínt, az indokok azonban ismeretlenek. Talán forgalmi szempontból nem felelt meg a kút tervezett helye, talán méretproblémák adódtak, talán értelemzavaró hatású lehetett szemükben a Szent Gellértről elnevezett fürdő és szálló közvetlen előterében egy másik szent, Remete Szent Pál szobra, nem tudni. Tóth Zsigmond levelében javasolta, hogy Remete Szent Pál szobrát állítsák fel a kápolna bejáratánál lévő fakereszt helyére, így a szobor mind Pestről, mind a hídról, mind a Gellért Szálló felől is jól látható lenne, azonkívül feltehetően megnyerné a pálos rend és a szobrász tetszését is. Az elkészült kúta pedig az Ásványüzem új kútjaként kívánta hasznosítani, míg a II. számú mélyfúrás fölé – az eredeti Remete Pál kútszobor helyére – új kút készíttetését javasolta pályázat vagy más megbízás formájában. Bármennyire is szimpatikus a javaslata, hogy Vilt-szobrát állítsák fel a Sziklakápolna bejáratánál, a szobor ügyének eme fázisában nyilvánvaló, hogy Szent Pál szobrát és a kút építését különválasztotta, amely éppúgy jelentheti – a szoborbizottság indokainak hiányában – a Vilt-szobor megmenetetését, mint a szoborbizottság álláspontjának elfogadását. Annyi bizonyos, hogy az eredetileg tervbe vett kútszobor engedélyezése és megvalósulása 1943-ban teljesen meghiúsult. A Gyógyfürdő Igazgatóság vezetője által felkérésre megírt javaslattal és a szoborral ismét hosszú ideig nem foglalkoztak érdemben.³⁸

A szobor ügye úgymond elaludt. Csak 1944. március 30-án került ismét elő, amikor Vilt levelet írt Sztankay István előadónak, melyben a szobor új

helyére tesz javaslatokat egy hevenyészett rajzocskán, s egyben sürgeti a szobor felállítását azzal az indokkal, hogy „ezekben az időkben dolgoznom elsőrendű sőt létérdekem”.³⁹ Nyilván e sürgetés hatására vették elő Tóth Zsigmond levelét július 11-én, utasítva őt, hogy vegye fel a kapcsolatot Vilt Tiborral, s egyeztessék javaslataikat.⁴⁰

Az immáron kút nélküli szobor ügye most a történelmi események miatt futott zátonyra, mivel a helyszíni szemléről nem tudták értesíteni Viltet, aki az 1944. július 27-én kelt levél szerint nem tartózkodott budafoki lakásán, ekkor ugyanis a zsidóüldözések elől a Schaár családnak, s így Viltnek is, már bujkálnia kellett.

A háborús évek, az áremelkedések nyilván nem kedveztek a szobor kivitelezésének. Ám maga a hivatali eljárás s főként a szoborbizottság végső javaslata az új helyszín kijelöléséről azt eredményezte, hogy a szobor felállítása teljesen bizonytalanná vált. Iratok hiányában nem tudom eldönteni, hogy valóban a kúttal vagy esetleg a művész személyével voltak gondok.⁴¹ A Vilt-szobor sziklakápolna mellett történő felállításának javaslatát – bár kétségtelenül szólnak mellette logikus érvek – burkolt időhúzásként is lehet értékelni, hisz az új helyszínre ismét költségvetési és felállítási engedélyt kellett volna kérni. A német megszállást követően Vilt által írt levél és annak nyomán a szoborügy napirendre kerülése azt sejteti, hogy Remete Szent Pál mint magyar szent ismét fontossá vált a hivatal számára.

Vilt Tibor Remete Szent Pál kútjának felállítását a Kelenhegyi úton – új helyszín kijelölésének szükségességével – végül is a Székesfőváros III. ügyosztálya nem engedélyezte, s ezzel gyakorlatilag le is zárult a kút ügye. A kút nélküli szobor felállításába viszont az 1944–45-ös történelmi események szóltak közbe.

Azt gondolhatjuk, hogy a szobor története e ponton véget ért. Az ostrom és a háborút követő rendszerváltás elég indok lenne erre. A koalíciós időszak kezdetén – még az előző rendszer hivatalnok garnitúrájának közreműködésével – az ország újjáépítésével párhuzamosan megindult a köztéri művek felmérése a háborús károk és az új hatalom politikai, művészi igényeinek megfelelő szoborállítás és lebontás szempontjából. Több szobor kerül „népi kezdeményezésre” ledöntésre, illetve lebontásra, vagy egyszerűen a nem kívánt szobrokat nem javítják ki. A hivatalok pénztelensége, illetve az infláció szinte lehetetlenné teszi új művek felállítását. 1945-ben csupán a szovjet hősi emlékművek készülnek el, s a fordulat évéig alig néhány darab. A SZEB kezdeményezésére, a Honvédelmi Minisztérium 1945 októberében bízza meg Kisfaludi Strobl Zsigmondot az ország legnagyobb emlékműve, a gellérthegy Szabadság-szobor elkészítésével.⁴² Mindezen ismeretek fényében a Vilt-szobor 1945 utáni sorsa mind a koalíciós időszak művészet- és kultúrpolitikája vonatkozásában, mind Vilt személyének és művének megítélésének szempontjából is roppant tanulságos.

Vilt 1945. szeptember 7-én beadvánnyal fordult a székesfővároshoz az 1940-es megbízás alapján – 1944 őszén már teljesen elkészült – Remete Szent Pál szobor gipszmodelljének megmentésére, összeragasztására és a hiányzó részek pótlására, mely a bombázáskor sérült meg. Továbbá javaslatot tett a munka elvégzésére, s az összegét is megnevezi 25 000 P értékben.

Első pillantásra talán mehökkentőnek tűnik az ajánlat, ha azonban megfontoljuk, hogy az előző rendszerben kapott megbízást a maga részéről Vilt teljesítette, csupán a polgármesteri hivatal időhúzása s az engedély hiánya akadályozta meg a szobor felállítását, így érthető, hogy az új rendszerben első dolga volt az egykori megbízást érvényesíteni. A háború után a család kifosztott lakást talált, s a megélhetési gondok is nyilván komoly szerepet játszottak a beadvány megírásában. Vilt ez időben régi barátja, Fischer József révén – aki a Fővárosi Közmunkák Tanácsa elnöke, építésügyi kormánybiztos volt – néhány hónapig a Közmunkák Tanácsa miniszteri osztálytanácsos rangban, képzőművészeti referenseként a köztéri szobrokban esett károk, illetve lebontandó, felállítandó szobrok felmérésében vett részt.⁴³ Ezen információk birtokában már szinte természetesnek tűnik, hogy a polgármester – rendkívül gyorsan – még 1945 szeptemberében elfogadta Vilt javaslatát.⁴⁴ Ugyanezen év november 12-én Vilt kérte a szobor kőbe faragásának megrendelését, s mellékelte az új költségvetést is. A polgármester 1945. november 26-i határozatában⁴⁵ engedélyezte a szobor kőbe faragását, s a szobor felállításának helyéül a Gellérthegynek a Duna felé eső részén a pálos rendházzal párhuzamos magasságban a biztonsági támfal fölötti hegyoldalrészt jelölte ki azzal, hogy a szobor terméskövekből készített talapzaton, arccal a Duna felé állítandó fel, tehát az 1943/44-es új szobor-elhelyezési véleményt követve. A részletezett költségvetésből kiderül, hogy a szobor három, haraszti mészkőtömbből kifaragott 2,6 m magas alkotásnak készült, s körülbelül 6 hónapi munka után lett volna kész. A kőfaragó munkák megkezdődtek, de az infláció miatt ismét elakadtak, és 1946. március 18-án ad acta tették az ügyet. 1946. szeptember 25-én viszont a polgármester újból megbízta⁴⁶ Viltet az 1940-es megbízás alapján Remete Szent Pál 2,6 méteres haraszti mészkőből készülő szobrának elkészítésével az 1945-ös határozatban kijelölt – pálos kolostor feletti – helyre. 1946. szeptember 18-án Vilt újabb költségvetést nyújtott be, amely alapján 2 heti kőfaragó munka és 3 havi kőszobrász munka volt hátra, azaz a szobor 1946 végére elvileg elkészült volna. Az előzetes tervvel szemben azonban Vilt csak a következő évben, 1947. december 18-án jelentette, hogy elkészült Remete Szent Pál szobrának kőbe faragásával, s egyben kérte a szobor felállítását valamint a hátralévő díj kifizetését.

Úgy tűnik, a koalíciós időszak első két évének kultúrpolitikája számára a szent szobra a támogatott művek közé tartozott, hiszen vele párhuzamosan csak a már említett tematikájú művek kerültek megvalósításra. A bürokrácia az új rendszerben igyekezett jóvátenni korábbi lassúságát, amelyben komoly szerepet játszhatott Vilt személyének megváltozott megítélése az új

hatalom részéről. Az ő pozitív megítélése és az egyházak politikai szerepe azonban a fordulat évével megváltozott, így a Remete Szent Pál tiszteletét hirdető szobor felállítása is szükségtelemmé vált. Valószínűleg ez az oka annak, hogy 1947. december 20-án a polgármester tudomásul vette ugyan a szobor elkészültét, és engedélyezte a fennmaradt összeg kifizetését,⁴⁷ a szobor felállításával kapcsolatban azonban nem intézkedett. Az elkövetkezendő pár évben, mely a pálos rend – több más renddel párhuzamosan történő – felszámolásáig, 1951-ig még hátra volt, ismereteim szerint nem került felállításra. A későbbi évek levéltári anyagában nem találtam további adatot a szoborra vonatkozóan, holléte, további sorsa egyelőre ismeretlen.

Vilt Tibor 2,6 méteres haraszti mészke Remete Szent Pál szobra, melyre a megbízást a pálos rend kérelme alapján a polgármester 1940-ben adta, helyéül a Gyógyfürdők Igazgatósága által már megkezdett kútfúrás fölé, a Kelenhegyi utat jelölte ki, kútszoborként nem valósult meg. Az 1942-ben elkészült gipszfigurának közvetlenül a Sziklatemplom mellé való elhelyezésének ötlete 1943-ban vetődött fel, de döntés nem született 1944 júliusáig. A háború után Vilt kérésére az új hatalom a kiemelt fontosságú művekkel párhuzamosan támogatta a Remete Szent Pál szobor felállítását a Sziklakápolna mellé, így a szobor 1947 decemberében kifaragva készen volt, s ismét a politikai változások hiúsították meg felállítását. Vilt életművében a szobor átmenetet képez egyéni hangú kisplasztikáinak és köztéri műveinek stílusa között. A szobor, amennyiben felállításra került volna, a Gellérthegy délkeleti lejtőjén városképi szempontból nagyszerű párja lehetett volna a hegy északkeleti oldalán ma is látható, Szent Gellért vértanúságának emléket állító alkotásnak.

JEGYZETEK

¹ Budapest köztéri szobrai. 1692–1945. kiállítási katalógus. Szerk.: SZÖLLŐSSY Ágnes, SZILÁGYI András, HADHÁZY Levente. Budapest, 1987. Budapest Galéria

² A Győr–Gyárvárosi Jézus Szentséges Szíve templom főoltárának Krisztus-szobrát, illetve a hajó pilléreinek felső részébe készített 6 szentszobrot 1928/29-ben. A II. világháborúban elpusztult. I.: ZELEMÉRI Rudolf: A Győr–Gyárvárosi új római katolikus templom. Magyar Iparművészet 1930. 3–4. sz. 49–51. – Dr. SOMOGYI Antal: Modern egyházművészet Győrött. Szépművészet, 1943. 8. sz. 152–155. RÓZSA Gyula: Hivatásos szobrász, Magyarországon. Művészet 1977. 10. sz. 6–12.

³ A Gerevich Tibor igazgatósága alatt Rómában a két háború között működő Magyar

Intézetben feltehetően 1928 végétől 1931 nyaráig volt ösztöndíjas. A főváros Ferenc József-díját 1933-ban nyerte el.

⁴ Az OTI Magdolna Baleseti Kórház (Budapest, Fiumei út) épületdomborműve, a Rádiumos gyógyítás, mely 1936–40 között készült. I.: Pesti szobrászok. Tér és Forma, 1940. 109–117. – RÓZSA i. m.

⁵ A Tiszalöki Vízierőmű Villám/Energia szobor 1955–60 között készült, alumínium, 8 m. I.: RÓZSA i. m. – LEHŐCZ Mária: A IX. Magyar Képzőművészeti Kiállításról. („A Tiszalöki Erőmű nagylendületű szobra.”) Jelenkor 1962. 4. sz. 541.

⁶ Szovjet hősi emlékmű, 1965. mészke 4,2 m Budapest, Pesterzsébet, Emlékezés tere. I.: RÓZSA i. m.

- ⁷ MEDVEY Lajos: *Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez*. Budapest, 1939.
- ⁸ RAJNAI György: *Budapest köztéri szobrainak katalógusa* Budapest, 1989. Budapesti Városszépítő Egyesület.
- ⁹ Ohmann Béla: *Remete Szent Pál szobor és Szent Gellért szobor*, 1932. Szeged, Csonka torony. YBL Ervin: *A szegedi templom tér épületeinek iparművészeti értékei*. Magyar Iparművészet, 1932. 11–18. – Pécsi Pálós rendi főoltár, 1935. Szent István kiállítás katalógusa 1938, Műcsarnok
- ¹⁰ MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Fotótár 2630. sz. fotó, mely valószínűleg az intézet jogelődje által szervezett művész-kikérdezések során készült. Vilttel 1956-ban, 1962-ben és 1965-ben folytatott interjút Rozgonyi Iván. A kötet *Párbeszéd* művekkel. Interjúk 1955–81 címen jelent meg 1988-ban az intézet kiadásában. Feltehetően az 1956-os interjú során vagy azt követően reoprózták le az akkor még Vilt tulajdonában lévő eredeti fotót, melyet később a székesfehérvári múzeumnak adott. Az eredeti felvétel valószínűleg a Rákosi temetőnél (?) lévő kőfaragó üzemben készülhetett, ahol Vilt a 40-es években dolgozott. (Zsigmondi Boriska Vilt portréfilmjét előkészítő interjú gépelt szövege 36. p., 1973. MTV) A reoprót Zakariás készítette, és 1959-ben került beletárolásra azzal a megjegyzéssel, hogy „műterem látogatásból”. Így mind a fotó, mind a mű hitelessége bizonyított.
- ¹¹ Székesfehérvár Szent István Király Múzeum Adattárában és Raktárában. A lista Kovács Péter számára készült a Vilt-monográfiához (KOVÁCS Péter: *Vilt Tibor*. Corvina, Budapest, 1972.). A lista adatait forráskritikával kell kezelni, különösen datálások vonatkozásában.
- ¹² MTA MKI Lexikongyűjteményében fellelt cédula alapján.
- ¹³ Budapest Főváros Levéltára XXI – 508 /c, Polgármesteri ügyosztály központi irattára XI. 1762/45, 180/45 – d. A csak dátummal jelzett iratok ezen iratcsomókban találhatóak.
- ¹⁴ Galambos Kálmán pálos perjel gépelt levele a polgármesternek, 1940. április 18. 232.044/1940 XI. ü.o. irathoz csatolva.
- ¹⁵ Nemzetvallás. A vallások egy csoportját – immanens vallásokat, mint pl. kereszténység, melyeknek célja az adott társadalom egybeforrasztása – az adott népcsoport, embercsoport saját történetét, saját múltját, jelenét vagy jövőjét téve a hit tárgyává és forrásává – nevezhetjük nemzetvallásoknak. Az első világháború utáni korszakban a vallás nemzetösszetartó funkciója megnőtt. A keresztény nemzetvallásban a védőszentek, patrónusok töltötték be az összekötő szerepet az evlilági nemzet és a keresztény transzcendencia között. I.: HANKISS Elemér: *Nemzetvallás. Immanens és transzcendens vallások*. In: *Monumentumok az első háborúból*. Szerk. KOVÁCS Ákos. MTA MKI, Budapest, 1985.
- ¹⁶ BÁLINT Sándor: *Ünnepi kalendárium I. December–február*. 141–144. Bp. 1977. Szent István Társulat – KNAPP Éva: *Remete Szent Pál csodái*. In: „Mert ezt isten hagyta...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Szerk. TŰSKÉS Gábor. Magvető, Budapest, 1986. 117–188. Knapp Éva *hivatkozik* Matthias FUHRMAN: *Anonymi Hungarici Historia de Translatione S. Pauli I. Eremitae* című kéziratára, melyet az Országos Levéltár Kézirattárában őriznek. *Acta Paulinorum E* 153 fol. 69–72. és 92.
- ¹⁷ DIVALD Kornél: *Magyarország művészeti emlékei*. Budapest, 1927. – Budapest Műemléki topográfiája. Szerk.: DERCSENYI Dezső. Akadémiai, Budapest, 1962. – ZOLNAY László: *A budaszentlőrinci pálos főkolostor emlékezete*. *Vigilia* 1973. 8. sz. 514–519.
- ¹⁸ Lásd KNAPP i. m.
- ¹⁹ MTA MKCS *Forráskiadványai*, X. *Documenta Artis Paulinorum*. 1. fejezet. A magyar rend tartományai, monostorai, A–M. Bp. 1975.
- ²⁰ 1726/1940 Gy.I. sz. Budapest Székesfőváros Gyógyfürdői és Gyógyforrásai Központi Igazgatójának előterjesztése Szendy Kálmán polgármester részére. Bp. 1940. október 10. Közös számon az ezt követő határozattal. 233217. 1940. október 15. polgármesteri határozat a mélyfúrás kút Gyógyfürdők Igazgatósága és Vilt Tibor által történő kivitelezésére. Irathoz csatolva Vilt 1941. január 21-i talapzat illetve január 26-i kútszobor részletes vállalkozói költségvetése a Gyógy-

- fürdők igazgatója számára. Ebből kiderül, hogy a szobor 6.000 P költségét csak ekkor biztosították Vilt számára.
- ²¹ Galambos perjel levele ld. 14. sz. jegyzet.
- ²² 232.044/1940 XI. ü.o. polgármesteri határozat 1940. szeptember 3. Ebből az iratból megtudjuk, hogy a szobor 6.000 pengős költségvetésére csal 1941. január 27-én biztosították a hitel fedezetet.
- ²³ Ld. 2. sz. és 4. sz. jegyzet. Budai Ferences rend Pasaréti úti Szent Anna-templom bejáratánál Assisi Szent Ferenc és Páduai Szent Antal 3 méteres kőszobrai 1931–33/34., Albertfalva Szent István tér plébániatemplom Kálvária-szobra és a főoltár Szent Mihályalakja és reliefe, 1940–41., Tűzorségi laktnya XI. ker. Diószegi út 36. épületdombormű 1940., Nypheas hőforrás csurgókút Margitsziget Palatinus Strandfürdő egykori épületének előcsarnokában, kerámia, 1936/37.
- ²⁴ Canonica Visitacio, Győr Püspöki Levéltár, Csepreg, Szt. Miklós-templom főoltárt Wilt József győri püspök áldotta meg. – „Dédapám első unokatestvére egri érsek volt, és belgrádi nuncius...” Portréfilm-interjú, 34 p.
- ^{25–26} Vilt költségvetése 1940. július 3. csatolva 232.044/1940 XI. ü.o. sz. határozathoz. Továbbá 1941. január 21-i talapzat és január 27-i szobor költségvetése, Németh Emil építészmérnök 1941. június 9-i szobor- és vízmedence-alapozási munkálatainak költségvetése. 233.217 sz. polgármesteri határozat is.
- ²⁷ Gyógyfürdők Igazgatósága Központi igazgatójának 1.624/1941 Gy.I. számú, 1941. november 19-i építési és felállítási engedély kérelme a polgármesterhez, 3 db melléklettel. 228.531/1941. november 19. számon iktatva. „Sürgős” megjegyzéssel a XI. ügyosztály is kéri a felállítási engedélyt a III. ügyosztálytól november 25-én.
- ²⁸ 332.322/1941. III. ü.o. 1941. december 5-i előadóíve. Magánépítési alosztály engedélyezhetőnek tartja, városrendezési alosztály az engedély megadása ellen nem tesz észrevételt, de az osztály mégsem járul hozzá, mert a Fürdőügyi Bizottság nem látta.
- ²⁹ 229.679/1941 XI. ü.o. határozat, melyben engedélyezik Vilt számára az eddigi munkák fejében a még hátralévő 2.000 pengőből 1.500 pengő kifizetését.
- ³⁰ Gyógyfürdők Igazgatósága Központi Igazgatója 1.831/1941 felülírva 1110/1942 Gy.I.sz levele a polgármesternek a felállítási engedély ügyében. 1942. július 2.
- ³¹ Meghívó a városrendezési és magánépítési szakbizottság 1942. október 19-i ülésére. II. tárgysorozat 1. pont.
- ³² Ld. 29. sz. jegyzet.
- ³³ Vilt Tibor levele a polgármesternek 1942. október 21., melyben az áremelkedések miatt újabb összeg kifizetését kéri. Csatolva a 226.996/1942 XI. ü.o. iratköteghez.
- ³⁴ BÁLINT Sándor: Ünnepi kalendárium I. December 1.–Június 30. 141–144, 182–183. Szent István Társulat, Budapest, 1977. – RADOCSAY Dénes: A középkori Magyarország Gótikus faszobrok. Bp.
- ³⁵ Lexikon der Christlichen 8. Ikonographie der Heiligen Metins bis Zwei und Vierzig. 150–151. Roma–Freiburg–Basel–Wien 1976. Herder. – Szentek lexikona. 284–286. Duna-könyv, 1994.
- ³⁶ Meghívótervezet az 1942. november 6-i helyszíni szemlére a Remete Szent Pál kút helykijelölése tárgyában. Csak 1942-es dátummal.
- ³⁷ MTA MKI Levéltári Regeszta-gyűjtemény 01046 sorszámú cédulája a 225.258/1944 XI. ü.o. 1944. július 12-i irat kivonatában az iratokban már korábban is – Bánlaky igazgató helyett rendszeresen – olvashatatlanul aláíró személyt Tóth Zsigmond főmérnök-ként tünteti fel, más iratból tudjuk, hogy egyben műszaki igazgató volt. Az iraton az 1944-es iktatószám szerepel, de a Gyógyfürdők Igazgatósága levélpapírján Tóth Zsigmond által dr. Ambrózy Kálmán tanácsjegyző úrnak írt baráti hangú beszámoló levélen 1943. szeptember 23-i dátum olvasható.
- ³⁸ 225.258 1944. július 12-i dátumú – szerintem utólagos iktatása a baráti levélnek – iraton szereplő feljegyzések révén nyomon követhető az 1942-es szobor helyszíni szemlélt követő két év története. 1942. december 2-án irattárba tették további intézkedésig, 1943. március 1-jén ismét elővetették, hogy Vilttel egyeztessenek. 1943. április 7-én ismét irattárba került azzal a megjegyzéssel, hogy a „tervező szobrászművész részletes tervének beérkezéséig

[...]”. E dátum után csak Tóth Zsigmond baráti levele jelenti a szobor ügyében történő intézkedést. 1943. szeptember 3. és 1944. március 1. között semmi nyoma sincs annak, hogy valaki foglalkozott volna a szoborral, sőt valószínűleg Vilt sem sürgette, és úgy tűnik, hogy az új szoborhelyre nézve sem tett ajánlatot, ezzel maga is közrejátszva a Remete Szent Pál szobor felállításának meghiúsulásában.

³⁹ Vilt Tibor kézzel írt, baráti levele Sztankay Istvánnak, 1944. március 30. Csatolva 225.258 számú 1944. július 12-i irathoz.

⁴⁰ Tóth Zsigmond gépelt levélmásolata Vilt Tibornak. 1944. július 19. Tóth Zsigmond az 1.054/1944 Gy.I. sz. levelében tájékoztatja a polgármestert, hogy Vilttel a 225.258/1944 XI. ü.o. számú r.u. felhívás értelmében megpróbálták a kapcsolatot felvenni, de nem tartózkodott a lakásán, így a szobor végleges felállításáról nem tudott tárgyalni vele. Bujkálásra ld. Portréfilm-interjú, 34–38.

⁴¹ A III. ügyosztály minden fórumát megjárta szobor engedélyezési procedúrája azt sugallja, hogy nem volt szívügyük a kút, szemben a XI. ügyosztállyal. Nem tekinthetünk el az ügy egy teljesen más aspektusától, a politikai vonatkozásoktól. Az 1938 után folyamatosan jobbra tolódó hatalom alatt működő hivatal vagy talán egyes tisztviselői számára ekkor már (1942 vége) Vilt egykori szocialista kapcsolatai vagy éppen feleségének származása nem volt éppen jó ajánlólevél. – Ld. 24. sz. jegyzet: Portréfilm-interjú, 34–35. – Egy álomról.

Pali fiainak küldöm, gépelt visszaemlékezése. 1973. 24. Székesfehérvár SZIKM Adattár. Úgy tűnik a XI. ügyosztály próbálkozott a szoborügyének rendezésével 1943 áprilisáig, de azt furcsának találom, hogy egy éven keresztül nem sikerült Vilt szoborhelyezési javaslatát beszerezniük. Az ügy további menetének formai gátja kétségkívül Vilt késői helyszín-javaslatára, ennyiben az ő felelőssége is a szobor felállításának elmaradása.

⁴² PÓTÓ János: Emlékművek, politika, közgondolkodás. Budapest köztéri emlékművei, 1945–1949 / Így épült a Sztálin szobor; 1949–1953. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 7. Budapest, 1989. MTA Történettudományi Intézet

⁴³ Portréfilm-interjú, 39. – Fischer Józseffel folytatott beszélgetésem, 1989. február.

⁴⁴ 223.735/1945. XI. ü.o. határozat 1945. szeptember 18.

⁴⁵ 225.268/1945 XI. ü.o. 1945. november 26. Az iratot 1946. március 18-án irattárba tették. 1946. szeptember 15-én vették ismét elő Vilt 1946. szeptember 8-án beadott új költségvetése után.

⁴⁶ 224.660/1946 XI. ü.o. határozat, mely szeptember 25-én íródott, valószínűleg október 14-én vált érvényessé (olvashatatlan bélyegző). Vilt e napon vette át a megbízást.

⁴⁷ 1947. december 18. Vilt levele a polgármesterhez. 225.730/1947 XI ü.o. 1947. december 20. határozat a szobor díjának kifizetéséről és szobor elkészültének tudomásulvétele.

1996. szeptember 23–24-én az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ, a XI. kerületi Önkormányzat Kulturális Alapítványa, a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat és a Gellért Szálloda kétnapos tudományos konferenciát rendezett a Gellért Szálloda Gobelín-termében Szent Gellért halálának 900. évfordulójára *Szent Gellért emlékezete 1046–1996* címmel.

Az emlékülés első napján az előadók a vértanúhalált halt püspök tiszteletével (liturgiátörténet, ikonográfia, néprajz) foglalkoztak, míg a második napon Gellért vértanúságának helyszíne volt a központi téma (*Szent Gellért hegye a nemzeti kultúrában*). Az akkor elhangzott előadások szövegét önálló kötetben szeretnénk volna megjelentetni, amelyre azonban részben pénzügyi nehézségek, részben a kéziratok leadásával mindmáig késlekedő szerzők miatt, sajnos még nem kerülhetett sor.

Az intézet munkatársai közül Bánóczy Zsuzsa, Gellér Katalin, Kerny Terézia és Wehli Tünde tartottak előadást. Bánóczy Zsuzsára jelentős szerep hárult a konferencia előkészítésében, megszervezésében is. Előadását *Vilt Tibor Remete Szent Pál szobra* címmel tartotta.

Vilt munkássága több éve foglalkoztatta, ebből írta szakdolgozatát Németh Lajoshoz, melyet azután folyamatosan és szisztematikusan tovább fejlesztett, egy majdani Vilt Tibor-oeuvre-katalógus reményében. A konferencia évében, 1996. január 15-én Vilt Tibor *Óra* című köztéri alkotásának átadása (Órmező, Költők Parkja) alkalmából igényes kamarakiállítást is rendezett az Órmezei Közösségi Házban.

Kerny Terézia